

Euskaltzaindiaren Jagon saila

Euskaltzaindiaren 90. urteurrena dela-eta, Euskaltzaindiaren XVI. Biltzarrak burutu ziren Iruñean urriaren 6tik 9ra. Euskaltzaindia aipatzerakoan corpusaren lanketa bururatzten zaigu: euskara batua, orotariko hiztegia... Gutxitan lotzen dugu euskararen akademia maila soziolinguistikoarekin, eta XVI. Biltzarren egitaraua begiratzekoan ere argia da corpusari eskainitako nagusitasuna. Dena den, akademiaren ekarpen soziolinguistikoa askotan gutxiesten da nire ustez. Hain agerikoa izan ez bada ere, oso garrantzitsuak dira Jagon sailak kaleratu dituen lanak; eta Siadeco ikerketa sakonak egiten hasi zenean, akademiak 1978an argitaratutako *Euskararen Liburu Zuria* Euskal Herriko egoera soziolinguistikoari buruzko lehenengotariko azterketa orokorra izan zen. Noski, liburua argitaratu zenetik, 80ko hamarkadatik hona, aldaketa dezente egon dira bai corpusaren plangintzan eta baita egoera soziolinguistikoan ere; eta Iruñeko Biltzarretan soziolinguistikarekin erabat lotzen den egitasmo polita aurkeztu zuen akademiak: Euskararen Historia Soziala deitutakoa, hain zuzen ere.

Proiektu horren helburua euskararen bilakaera historikoa maila sozialean aztertzea da, eta helburu historiko-soziolinguistikoa izanik, proiektuarekin aurrera egiteko aukeratu den metodologia, Mikel Zalbidek sortua, soziolinguistikoa da. Momentuz ez noa beste informaziorik ematera proiektu horri buruz, denborarekin ikusiko da oraindik gaztea den eta esperantza handiak sortzen dituen proiektu berri horri eskaintzen dituen fruitu guztiak ateratzeko gai garen. Proiektuaren aurkezpen labur bat egin zuen Joseba Intxaustik, egitasmoaren zuzendariak, *Euskera* aldizkarian («Joanes Etxe-

berri Egitasmoa (2007-2008) Euskararen Historia Sozialera-ko Proiektua»), eta laster Iruñeko aktak argitaratzen direnean proiektuaren beste aurkezpen bat izango dugu ere.

Euskararen bilakaera soziala historian zehar ikertzea alferrikako lana irudituko zaio hainbati, ez baita ikerketa aplikatu bat, gaurko egoera soziolinguistikoa maila praktikoan eta zuzenean hobetzeko helburuarekin sortutakoa. Ez, ez da halako proiektua, Euskararen Historia Soziala proiektua oinarrizko ikerketa da, eta denok dakigunez, momentu honetan, bereziki euskararen indarberritze ahaleginean, askoz gehiago bultzatzen dira ikerketa aplikatuak, oinarrizko ikerketa gutxietsiz. Errore bat da, zalantzarik gabe, ez baitago maila aplikatuan aurrerapen kualitatibo handirik egiterik teorizazio on eta sustrai sendorik gabe; eta horretarako oinarrizko ikerketa ezinbestekoa da. Bai soziolinguistikan, bai beste edozein zientzian.

Beraz, euskara etorkizunean kokatzeko eta salbatzeko iragana zertarako aztertu behar dugun galdetuko du hainbatek. Ez litzateke hobe indar guztiak plangintza aplikatuan jartzea? Utz dezagun iragana, eta etorkizuna begira dezagun!! Gogoeta horiek egiten dituenari galdera batzuk egin ahal izango genizkioke: euskarak plangintza behar badu, fisikoki gaixorik badago, ba al dago gaixotasunik sendatzerik gaixotasunaren garapena, zergatiak e.a. aztertu gabe? Gainera, soziolinguistek aztertu dutenez, euskararen gaixotasuna ez da hainbeste fisikoa, gehiago da mentala eta psikologikoa; ni ausartuko nintzateke sentimentala eta emozionala ere badela esatera. Ba al dago gaixotasun psikologiko askok pertsonen iraganarekin lotuta daudela ezeztuko duen psikologorik? Eta sendatzeko irtenbide bat iragana onartzea eta horri lasai begiratzea lortzea izan daitekeela?

Badakit, arrazoi askorengatik, azken paragrafo horretan idatzitakoa oso eztabaidagarria dela. Hasteko, Palo Altoko eskolaren fundatzaile batzuek zergatietan sartzea ez dela derrihorrezkoa esango lukete, haienezako «zergati»a begiratu beharrean «zer» zer den begiratu behar baita. Gainera, sen-

datzeko iragana onartu behar dela esaterakoan, zer esan nahi dut? Dena onartu behar al da? Onartu behar al dira jasanezinak izan diren tratuak? Gainera, hizkuntza bati buruz hitz egiten ari gara eta, noski, hizkuntzak berak, euskarak alegia, ez du hainbeste sufritu, sufritu duena euskaldun jendea da, pertsonak dira. Pertsona horiek bizi dutena, onartezina dena, orain onartu behar al da?

Ez, zalantzarik gabe, ez da onartu behar. Gainera, tratu horiek normaltzat onartuko bagenu, guk errepikatuko genituzke seguruenik. Gurea inposatzeko baliabide ez etiko batzuk erabiltzea, bat-batean biktima izatetik borrero bihurtzea litzateke. Ez, zentzu honetan ez da onartu behar, onartzea aipatzen dudanean, gure iragana izan den moduan begiratu behar dugula esan nahi dut, bere alde txarretan eta baita onenetan ere. *Hay que aceptar el hecho, no la práctica*, gertaera onartu behar da, ez bere praktika. Izan direnak izan direla begiratzea eta onartzea beharrezkoa da emozionalki oreka lortzeko eta etorkizunari lasai eta baikor begiratzeko. Modu berean, emozionalki baikorra eta aberatsa baldin bada izango da euskara erakargarria etorkizunean.

Norbera bere historiaren aurrean kokatzea eta historia hori onartzea ez da lan erraza. Ez da batere erraza, ez minorazioa, batzuek etnozidua esango lukete, jasan dutenentzat, ez maiorazioa bultzatu dutenentzat, borreroentzat alegia. Alemanek haien historiaren aurrean kokatzeko egin behar izan duten lana juduek egin behar izan dutena baino askoz txikiagoa izan al da?

Euskaltzaindiaren proiektua euskaldunok gure hizkuntzaren historia sozialaren aurrean kokatzeko funtsezkoa da, ditugun datuak objektiboki aztertzea eta ondorioak ateratzea baita modu bakarra¹.

Euskararen zaporea

Askotan aipatzen da: soziolinguistika diziplinartekoa da. Calvet bezalako autoreek beharbada ez lukete hori esango,

beraientzat ezin baita izan gizartearekin lotu gabeko linguistikarik, edozein linguistika beraz *sozio* izan behar du: *soziolinguistika*. Baina, tira, soziolinguistikaren diziplinartekotasuna onartuta dago, eta izaera horrek diziplinaren mugak iluntzen baditu, diziplina aberastu ere asko aberasten du.

20. mendearen bigarren erdian fisikaren arloan egindako aurkikuntza batzuk oso aberatsak dira guretzako. Denok dakigunez, garunaren funtzionamendua oso konplexua da, eta ekintza, emozio e.a. bakoitza lotzen da garunaren zati batekin, leku jakin batekin. Oso famatua da ezkerreko eta eskuineko hemisferioen artean egiten den dikotomia, asko ñabartu behar dena noski baina adibide moduan balio duena. Ezkerreko hemisferioa arrazoimenaren hemisferioa litzateke, hizkuntzarena, idazkerarena..., eta eskuinekoa erre-flexuen, sentimenduen eta abarren hemisferioa litzateke.

Garunaren funtzionamendua konplexua izanik, batzuetan espero ez diren loturak egiten dira: adibidez, zapoak gogoramenarekin lotzen dira. Alegia, zapoaren kokagunea bat izanik eta gogoramenarena beste bat, laborategiko probak egitean, norbaiti zerbait probatzera ematen zitzaionean, askotan burmuinean zapoak duen kokagunean ez zen islatzen mugimendurik, eta mugimenduak (stimuli elektrikoak) gogoramenaren kokagunean jasotzen ziren. Mota horretako beste ikerketa anitz egin eta gero, zientzialariak ondorengo ondoriora iritsi ziren: zerbait gustatzea edo ez, askoz gehiago lotzen da gogoramenarekin benetako zapoarekin baino. Harrigarria, ezta??

Ez dakit hizkuntzekin modu bereko ikerketarik egin den, baina zapoekin horrela gertatzen bada, gure kasuan ere berdina gertatzen dela pentsa dezakegu, ezta? Behintzat hipotesi batzuk proposa ditzakegu: zapoak gogoramenarekin lotzen badira, hizkuntzen kasuan berdina gertatzen al da? Alegia, hizkuntzak gogoramenarekin lotzen al dira? Galdera hipotesi horri erantzuteko dikotomia bat egin beharko litzateke. Alde batetik, maila teorikoa dugu. Hizkuntza bere maila teorikoan ulertuta: euskara hizkuntza bezala,

idea bezala, pertsonentzat zer den ikertzea. Beste alde bate-
tik, hizkuntzaren praxiak zer ondorioak dituen aztertzea:
nik euskaraz egiten dudanean edo intentzio hori dudanean,
gogoramenarekin lotzen al dut? Emozio batekin lotzen al
dut? Emozio baten gogoramenarekin?

Galdera hipotesi horiei erantzuteko, soziolinguistikak pis-
ta batzuk ematen ditu. Badakigu euskaraz egitea ezberdina
dela eraztuna ezagutu duenarentzat (alegia, eskolan euska-
raz egiteagatik zigortu dutenarentzat) eta euskaldunberri
batentzat. Lehen kasuan hizkuntza erabiltzea zigorrarekin
lotuko da maila batean²; euskaldunberriarentzat, aldiz, eus-
kara ikasteko ahalegina egin ondoren euskaraz aritzea lor-
tzeak poztasuna sortuko du gehienetan. Zaporeen funtzio-
namendua ezagututa, pentsa genezake euskara hitz egiteko
orduan emozio batzuk azalarazten direla: gustatzea/ez gus-
tatzea, atsegina/desatsegina.

Katalanek aurkeztu zuten autogorrotoaren fenomenoak ho-
nela ulertzea zentzuzkoa litzateke: katalanez hitz egiteagatik
emozio desatseginak sortzen bazaizkit baina hala ere katala-
nez egiten badut, autogorrotatzea zentzuzkoa litzateke; min
ematen didan zerbait egiten badut, jakinda min emango di-
dala, nire buruaren aurkako sentsazio emozioak sortuko di-
tu, autogorrotoa.

Aurkikuntza horrek kognizioari buruzko beste ikerkuntza
bat gogoratu zidan, disonantzia kognitiboaren ingurukoa.
Festinger-ek 1957an egin zuen disonantzia kognitiboaren
aurkezpena. Asko laburbiltzeko, disonantzia kognitiboa
gertatzen da pentsaeraren eta ekintzaren arteko loturarik
egiten ez den kasuetan. Festingerren arabera, uste, jarrera
eta ekintzen arteko kohesiorik ez dagoenean, disonantzia
gertatzen denean, abertsiozko emozio batzuk sortzen dira,
eta horregatik disonantziak murrizten saiatzen da jendea.
Disonantziak murrizteko modu bat izan daiteke ekintza al-
datzea, autore batzuen arabera kasu ohikoena. Beste modu
bat jarrera edo usteak aldatzea litzateke; ideologia marxista-
ren arabera hori da gehienetan gertatzen dena. Materialis-

mo historikoaren arabera, ekintzak bultzatzen du jarrera aldatzera.

Disonantzia kognitibo bat honako hauxe izan daiteke: modu batean pentsatzen dut, pentsamolde horren arabera modu batean aritu beharko nuke, baina, benetan, beste modu batean aritzen naiz. Adibidez, euskaltzalea izanik, benetan pentsatzen dut euskaraz egitea oso garrantzitsua dela, ezinbestekoa, eta euskara maite dut, baina benetako orduan, adibidez norbait aurkezten didatenean, euskara erabili beharrean erdara erabiltzen dut.

Disonantzia horiek aztertzeko, hasieran aipatu ditudan fisikaren ikerkuntzak kontuan hartzea oso baliozkoa litzatekeela iruditzen zait. Beste hipotesi bat botako dut: pentsaeraren maila eta ekintza maila bat ez dira etorriko, baldin eta emozionalki kontrajarriak badira. Pertsonen helburua ondo sentitzea bada, emozio positibo ahalik eta gehien edo behintzat stimuli ezkor ahalik eta gutxien jasotzea da³.

Gizarte honetan, eta hemen azalduko ez ditudan arrazoi estrukturalengatik⁴, pertsonak min psikologikoa, emozionala eta beharbada fisikoa jasateko duten ahalmena gutxitzen ari da (edo erasan iturriak ugariagoak izaten ari dira), eta ondorioz stimuli ezkor ahalik eta gutxien jasaten saiatzen gara, disonantzia kognitiboak ugarituz⁵. Lehen aipatu dudana adibidea berriz hartuta, euskaltzale izateak emozio baikor bat suposatzen badu niretzako, horrela pentsatuko dut; baina erdaraz egitea neutroa bada edo positiboa, erdaraz egingo dut, disonantzia onartuz. Aldiz, positiboa edo neutroa euskaraz egitea bada, euskaraz egingo dut. Beraz, euskaraz ez egitea gertatzen da euskara markatuta dagoelako edo balio positibo erantsirik ez duelako.

Dena den, adibide honetan ez dugu soluzionatu disonantzia kognitiboaren arazoa, bere horretan jarraitzen du: ekintza, jarrera eta usteen arteko kohesiorik ez dago. Euskaltzalea baina erdaraz aritzen naiz. Kasu askotan kohesioa lortzeko azpi uste eta jarrera batzuk sortzen dira, kasuan kasu. Euskaltzalea naiz baina ezezagun batekin erdaraz egin be-

har dut, bestela beharbada bera txarto sentituko da euskaraz egiten badiot... Kasu horretan desagertu egin da disonantzia kognitiboak sor dezakeen emozio ezkorra.

Disonantziak bere horretan zergatik jarraitzen duen ulerzeko, emozioen artean mailak daudela pentsa genezake ere. Alegia, disonantzia kognitiboak sortzen dizkidan abertsiozko emozioak euskaraz egiteagatik sortzen zaizkidanak baino botere txikiagokoak dira; beraz, horregatik egiten dut erdaraz.

Beti baikor izan behar dela uste dut eta seguruenik euskararen erabilera bultzatzeko balio emozional baikorrekin⁶ lotu beharko da euskara, ez bakarrik maila teorikoan. Euskararen erabilerak emozio baikorrak sortu beharko ditu.

Hipotesi dezente aurkezten dira artikulutxo honetan, askotan gainera baieztapen ziur modura aurkeztuak. Eskertuko nioke irakurleari nire estiloa eta atrebentzia (buruga-bea?) barkatzea, hemen idatzitakoak gogoeta bultzatzea baitu helburu. Oker asko egongo dira, baina zientzia gogorrek frogatu duten bezala, hipotesi okerretatik baieztatutakoetatik bezainbeste ikasten da.¶

1. Modu honetako baieztapen asko daude testu honetan eta ez zait hori baxterere gustatzen, egiaren eta errealitatearen erlatibitatea zalantzan jartzen baitute; eta gauzak ez dira ez beltzak ez zuriak, errealitatea begiratzeko modu asko daude eta errealitatea aldakorra bihurtzen da horregatik. Dena den, artikulua mugak ideiak laburtzera bultzatzen nau eta horregatik agertzen dira baieztoko estruktura horiek.

Modu berean, euskara edo euskaldun jendea gaixo dagoela esatea ez zait batere egokia iruditzen eta ikuspuntu horren aurka nago erabat. Dena den, adierazi nahi dudana mezua helarazteko irudi egokia dela uste dut, eta gainera nahiko ohikoa.

2. Maila batean diot, zeren eta eraztuna ezagutu dutenentzako euskara beste gauza askorekin ere lotzen delako: eguneroko bizitzako hizkuntza baitzen euskara. Baina eskolaren eremuan eta beharbada beste eremu formaletan behintzat euskaraz egitea zigorrarekin lotzen dute/zuten euskaldun horiek.

3. Adibidez, deskarga elektrikoa stimuli ezkorra da; drogen mendekotasunaren neurria arratoiengan aztertzeke erabiltzen dira esate baterako, arratoiak berez deskarga horiek gustukoak izango balitu ez lukete balio izan-

go mendekotasuna neurtzeko. Emozioekin berdina gertatzen da; normalena emozio ezkorrak ukatzea da, gaixotasun psikologikorik ez badugu behintzat, edo eliteek emozio horiek arau bihurtu ez badituzte. Adibidez, melankolia erromantikoentzat (Baudelaireren *Les fleurs du mal*, esaterako, nahiko adierazgarria da).

4. Liburua bera nahiko nahasia bada ere, autorearen kezkaeren iturria antzekoa da: José Antonio Marina, *El misterio de la voluntad perdida*, Anagrama, Madril, 1997.
5. Gainera, mundua erlatiboa bada, muturrera eramanda errealiterik ez badago, ekintzen eta pentsaeraren arteko kohesiorik ez izatea normalagoa iruditu ahal zaigu, edo behintzat kohesio eza kasu gehiagotan onartuko dugu.
6. Emozio baikor horiek ez dira zertan erraztasunarekin lotu behar. Askotan ahaleginak berak sortzen ditu emozio baikor horiek helburua lortzen denean. Kontrakoa gertatzen da helburuak lortzen ez direnean, emozio ezkorrak sortzen dira. Horrela ulertzen da zein garrantzitsua den helburu errealista batzuk jartzea, baina aldi berean errazegiak izango ez direnak, bestela motibazioa galtzen baita.